

Mattias Bengtsson,
Mikael Börjesson, Martin Gustavsson
och Magnus Hörnqvist
Klassamhället i den officiella statistiken

Klassdiskussioner verkar ha ganska lätt för att fastna i teoretiska resonemang om olika definitioner och det råder knappast brist på angelägna frågeställningar av begreppslig natur: Vilka är de mest lämpliga kriterierna för att bestämma klasser? Vilken betydelse har ekonomi och ägande? Hur viktas självbestämmande och utbildning? Vilka grupper kan räknas till arbetarklassen? I det här kapitlet prövar vi dock att börja från andra hållet, inte i teoridiskussioner utan i en konkret fråga om vad vi faktiskt kan få reda på om klassklyftor och sociala avstånd inom det svenska samhället. Vi gör detta genom en översiktlig inventering av officiell statistik. Vilka delar av »klassamhället« blir synliga i

lätt tillgängliga kvantitativa data? Vilka delar är dolda och så att säga mörklagda i den officiella statistiken? Klassteorier är till för att användas och en hastig okulärbesiktning av det svenska samhället tjänar också bra som bollplank till läsningen av de översatta bidragen i detta nummer av *Fronesis*, där olika teoretiska utläggningar om klass mer eller mindre direkt relateras till data från andra länder. Att basera genomgången på lättillgänglig statistik från framför allt Statistiska Centralbyråns hemsida har varit en poäng i sammanhanget. Vi är nyfikna på vad samhällsintresserade medborgare, aktivister och andra själva kan få reda på om klassamhället genom en rimligt stor arbetsinsats. Det finns

ingen anledning att låta sin nyfikenhet hämmas av att diskussioner om klass som tar utgångspunkt i kvantitativa analyser har levit en undanskymd roll i både medierna och den samhällsvetenskapliga forskningen under den senaste trettioårsperioden.

Vi koncentrerar oss på en handfull centrala teman, olika områden där befolkningen brukar uppvisa stora skillnader i klassmässiga avseenden. Ett första avsnitt redovisar statistiska uppgifter om ekonomiska resurser och utbildningstillgångar hos olika grupper. Ett efterföljande avsnitt analyserar data om vad olika grupper uppger att de gör dels på arbetet, dels under fritiden efter lönearbetet. Ett tredje avsnitt behandlar befolkningens klassidentifikation utifrån statistiska data. I ett avslutande avsnitt samlar vi ihop intrycken kring möjligheterna att ringa in klassamhället med hjälp av officiell statistik. Vi försöker löpande relatera resultaten av genomgången till olika klassteorier.

Ekonomi, utbildning och klass

I marxistisk tanketradition brukar man skilja mellan »klass i sig« och »klass för sig«. Vi återkommer till det senare begreppet, klass för sig, som handlar om

aktörskap (klassmedvetande och klassidentifikation). Det här avsnittet om ekonomiska resurser och utbildningstillgångar handlar mer om människors strukturella position, klass i sig, sociala avstånd mellan människor som inte är kopplade till vad de tycker om sin situation utan till mängden och typen av resurser som de faktiskt förfogar över.

Ekonomi och klass

Betydelsen av det ekonomiska fundamentet för den härskande klassens dominerande ställning betonas av flera klassteoretiker, bland andra Marx (som pekade ut en bourgeoisie bestående av betydande kapitalägare) och Bourdieu (som grupperar de ekonomiskt besuttna inom den dominerande fraktionen av den dominerande – eller härskande – klassen). Ekonomiskt kapital är en mäktigt mångsidig och rörlig typ av maktresurs som kan användas till att köpa i princip vad som helst: andra grundläggande maktresurser som produktionsmedel av olika slag, arbetskraft, arméer, tidningshus och intellektuella. Även om kulturellt kapital – exempelvis examina från aktade lärosäten och förtrogenhet med så kallad finkultur – kan vara en nog så betydelsefull tillgång kan det därför inte mäta sig med det ekonomiska kapitalet.¹ Med

1. Jämför diskussionen om ekonomiskt kapital i Martin Gustavsson, »Den tysta lilla borgarklassen och den högljudda stora medelklassen«, i *Fronesis* nr 24 (2007), s. 151, och om kulturellt kapital – eller »bildningskapital« och »informationskapital« som tänkbara alternativ – i Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (1991), s. 169, 174–175.

Bourdieus terminologi utgör de intellektuella också en dominerad fraktion av den dominerande klassen medan de ekonomiskt besuttna som framgått utgör en dominerande fraktion av samma härskande klass. Den intellektuella – andliga – makten är alltså underordnad den ekonomiska – världsliga – makten.

Finns det lättillgänglig statistik som kan berätta om hur det mäktiga ekonomiska kapitalet är fördelat mellan personer med olika positioner på den svenska arbetsmarknaden? Vi är både intresserade av var de höga inkomsterna (som kan vara konjunkturkänsliga och tillfälliga) och de stora förmögenheterna (som kan vara mer stabila och oförminskade vandra mellan generationer) samlas, och hur fördelningen förändras över tiden.

Mellan åren 1944 och 1974 – en period med minskade inkomst- och förmögenhetsklyftor i Sverige – trycktes det årligen bra statistik för den här typen av analyser.² År 1985 sammanfattades utvecklingen på området under

den gångna tioårsperioden i Statistiska centralbyråns (scb) serie *Levnadsförhållanden*.³ Men därefter, ungefär samtidigt som inkomst- och förmögenhetsklyftorna åter började vidgas i det svenska samhället,⁴ minskade produktionen av lättillgänglig officiell statistik som tillät analyser av hur inkomst och förmögenhet fördelades inom olika yrkesgrupper. Under perioden 1986–2007 är det därför betydligt svårare att studera klass-samhället genom analyser av hur ekonomiskt kapital, framför allt förmögenhet, samlas hos olika yrkesgrupper (nu redovisas materialet snarare uppdelat på ålder, kön, civilstånd och så vidare). Efter 2007 finns det över huvud taget ingen aktuell förmögenhetsstatistik. I samband med att förmögenhetsskatten avskaffades upphörde skyldigheten för banker och andra att lämna kontrolluppgifter för finansiella tillgångar och skulder.⁵

När det gäller disponibla inkomster – ett vitt begrepp som vid sidan av lön bland annat innefattar kapitalinkom-

2. scb, Skattetaxeringarna samt fördelningen av inkomst och förmögenhet. Taxeringsåren 1944–1967 (1950–1968); scb, Inkomst och förmögenhet. Taxeringsåren 1967–1973 (1970–1974); scb, Ekonomiska förhållanden 1974 (1977).

3. Joachim Vogel, *Det svenska klassamhället. Klasstruktur, social rörlighet och ojämlikhet. Levnadsförhållanden 1975–85* (1987).

4. Jesper Roine och Daniel Waldenström, *Top Incomes in Sweden over the Twentieth Century*, sse/EFI Working Paper Series in Economics and Finance No. 602 (2005); Jesper Roine och Daniel Waldenström, *On the Role of Capital Gains in Swedish Income Inequality*, Working Paper 2011:4, Uppsala Center for Fiscal Studies (2011); Jeanette Bergström (red.), *Makteliten – mycket vill ha mer. En studie av inkomstutvecklingen för makteliten perioden 1950 till 2007* (2009), s. 16–18.

5. Jämför scb, »Hushållens tillgångar och skulder«, http://www.scb.se/Pages/Product_83213.aspx, tillgänglig 12 juni 2012.

ster, men även transfereringar såsom olika typer av bidrag, föräldrapenning och studiemedel – är materialsituationen bättre än för förmögenheter. Här har vi funnit tillgängliga data hos scb uppdelade på olika yrkesgrupper åren 1991 till 2010, se tabell 1 på nästa sida.⁶

Tabell 1 visar att ytterst få »högre tjänstemän« hade en disponibel inkomst som var lägre än 60 procent av medianinkomsten (en spridd definition av »ekonomisk utsatthet«) under den redovisade tjuugoårsperioden: blott en procent såväl i början som i slutet av undersökningsperioden. Även »arbetarna« lyser i stort sett med sin frånvaro i denna relativt sett fattiga grupp, men deras närvaro här ökar dock – till skillnad från de högre tjänstemännens – över tid: från cirka 2 procent år 1991 till cirka 6 procent år 2010. Det mest iögonfallande med tabell 1 är dock den skenande utvecklingen av andelen fattiga bland grupper som står utanför arbetsmarknaden. Eftersom dessa grupper är »icke förvärvsarbetande« hamnar de delvis utanför de traditionella sam-

hällsklasserna, som just är baserade på yrkesgrupper. Andelen individer som befann sig under nivån 60 procent av medianinkomsten inom gruppen »arbetslösa, sjuka, pensionärer« ökade som synes från cirka 6 procent år 1991 till cirka 25 procent år 2010 enligt dessa data. Andelen ekonomiskt utsatta i gruppen »studerande« ökade från cirka 15 procent till cirka 50 procent under denna period, då för övrigt det så kallade postindustriella kunskapssamhället tog form.⁷

När det totala antalet personer inom de olika sociala grupperna granskas – se tabell 2 på nästa sida – blir det tydligt att inte bara de nedersta utan även de översta regionerna av klassamhället har expanderat påtagligt den senaste tjuugoårsperioden, medan områdena däremellan har minskat i omfång. Enligt tabell 2 ökade i alla fall både gruppen »icke förvärvsarbete« och gruppen »högre tjänstemän« i antal mellan 1991 och 2010, medan antalet »arbetare« minskade något över tjuugoårsperioden.

Trots att detta leder tankarna till ett timglasformat samhälle (med många i

6. Materialet redovisar dock inte inkomsterna direkt uppdelade på olika yrkesgrupper utan *bushällens* sammanlagda inkomster. Att både arbetsmarknadsposition (lön) och hushållskomposition (giftermålsmönster) på detta sätt vägs in i redovisningen komplicerar delvis den önskade analysen av inkomstskillnader mellan olika yrkesgrupper (hushåll där en »arbetare« bor tillsammans med en »högre tjänsteman« redovisar sannolikt högre inkomster än hushåll där en »arbetare« bor med en annan »arbetare« och så vidare).

7. Jämför diskussionen i Guy Standings artikel i detta nummer om »prekariatet«, en mycket disparat grupp där dock alla som ingår – från arbetslösa till studenter – har en ottygg livssituation gemensam, antingen helt utanför arbetsmarknaden eller med osäkra och kortvariga anställningar.

Tabell 1. Ekonomiskt utsatta. Andel personer i hushåll (i procent) med disponibel inkomst mindre än 60 procent av medianvärdet för samtliga hushåll, uppdelat på sociala grupper och år

Sociala grupper	1991	1995	2000	2005	2010
Förvärvsarbetande					
Högre tjänstemän	1,0	1,1	0,6	0,4	1,0
Mellantjänstemän	1,3	2,4	1,8	1,3	2,4
Lägre tjänstemän	2,2	1,6	1,5	1,7	3,5
Arbetare	2,1	2,4	2,9	4,3	5,7
Icke förvärvsarbetande					
Arbetslösa, sjuka, pensionärer	6,2	5,9	6,6	10,9	24,8
Studering	14,9	21,2	21,9	35,9	47,5
Övriga ej förvärvsarbetande	39,5	34,3	44,1	50,5	59,9

Källa: Bearbetning av scb, *Hushållens ekonomi*, »Andel personer i hushåll med låg respektive hög inkomst i förhållande till medianen efter sysselsättning. År 1991–2010«, <http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=HE0103>, tillgänglig 12 juni 2012. Gruppen »Arbetslösa, sjuka, pensionärer« innefattar personer 20–64 år som hade en summerad inkomst av pension, sjukpenning och arbetsmarknadsstöd som var större än hälften av den sammanräknade förvärvsinkomsten. scb-materialet redovisar även en extremt disparat – och påfallande fattig – grupp förvärvsarbetande personer som har uteslutits i tabell 1, nämligen »Jordbrukare och företagare«.

Tabell 2. Totalt antal personer i svenska hushåll inom olika kategorier år 1991 och år 2010

Sociala grupper	År 1991		År 2010	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Jordbrukare och företagare	360 950	8,1	424 464	8,3
Högre tjänstemän	363 548	8,2	658 551	12,8
Mellantjänstemän	717 716	16,1	883 655	17,2
Lägre tjänstemän	548 035	12,3	445 365	8,7
Arbetare	1 591 958	35,8	1 535 860	29,9
Icke förvärvsarbetande	868 717	19,5	1 182 502	23,0
<i>Summa</i>	<i>4 450 924</i>	<i>100,0</i>	<i>5 130 397</i>	<i>100,0</i>

Källa: Samma som för tabell 1. Anmärkning: »Övriga förvärvsarbetande«, en liten grupp på 27 463 personer år 1991 och 52 292 personer år 2010, har uteslutits ur tabell 2. Se vidare anmärkningen om den extremt disparata gruppen »Jordbrukare och företagare« under tabell 1.

både botten och toppen och få i mitten) framstår fortfarande det svenska samhället mer som pyramidformat, med en välbefolkad bas (av icke förvärvsarbete, arbetare och lägre tjänstemän) och en mer glesbefolkad topp. Även om de högre tjänstemännen har blivit fler – jämför diskussionen om service- eller tjänstemannaklassen nedan – utgör de fortfarande en mindre andel av den arbetsföra befolkningen (de har ökat från cirka 8 till 13 procent enligt tabell 2). Inom gruppen döljer sig dessutom ett toppskikt med särskilt stora ekonomiska resurser – se tabell 3 nedan.

Tabell 3 redovisar den andra ändpunkten av de ekonomiska hierarkierna: andelen synnerligen ekonomiskt resurstarka inom olika sociala grupper. Här blir de traditionella avstånden mellan förvärvsarbete grupper vi vant

oss vid att stöta på tydligare: medan en betydande andel personer inom »högre tjänstemannahushåll« har ett stort ekonomiskt handlingsutrymme (cirka 20 procent av gruppen har mer än dubbel så hög inkomst som genomsnittssvensken) har ytterst få personer inom »arbetarhushåll« den typen av rörelsefrihet (endast cirka 2 procent enligt tabell 3). Att »lägre tjänstemän« och »mellantjänstemän« placerar sig mellan arbetarna och de högre tjänstemännen ligger i linje med en spridd bild av ett typiskt klassamhälle. Dessa ekonomiska skillnader har också varit stabila och oföränderliga den senaste tjugooårsperioden enligt dessa data från SCB.

Sammanfattningsvis kan vi få reda på en hel del om ekonomiska klyftor i samhället med dessa hastigt hopsamlade data. Under den senaste tjugooårs-

Tabell 3. Ekonomiskt välbeställda. Andel personer i hushåll (i procent) med disponibel inkomst större än 200 procent av medianvärdet för samtliga hushåll, uppdelat på sociala grupper och år

<i>Sociala grupper</i>	<i>1991</i>	<i>1995</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>	<i>2010</i>
<i>Förvärvsarbete</i>					
Högre tjänstemän	18,3	18,0	22,5	20,5	19,9
Mellantjänstemän	8,9	6,6	12,0	8,6	10,6
Lägre tjänstemän	5,6	5,8	8,3	7,4	7,4
Arbetare	1,2	1,1	2,1	1,7	2,2
<i>Icke förvärvsarbete</i>					
Arbetslösa, sjuka, pensionärer	2,8	1,7	5,3	4,1	3,1
Studerande	1,1	0,6	1,9	1,6	2,4
Övriga ej förvärvsarbete	1,0	1,1	4,3	4,2	2,0

Källa: Samma som för tabell 1 och 2.

perioden har dels andelen relativt sett ekonomiskt utsatta bland icke-förvärvsarbetande ökat markant, dels har omfattande ekonomiska skillnader mellan högre tjänstemän och arbetare förblivit intakta. Däremot håller inte dessa data för en marxistiskt inspirerad klassanalys, eftersom det bland annat saknas uppgifter om kapitalägande. De duger inte heller för en analys inspirerad av Bourdieus klassteori, då vi endast får fatt på grova skillnader *mellan* klasserna men saknar data om fraktioner *inom* klasserna. Vill man ta reda på i vilken utsträckning samhället ser ut som Marx eller Bourdieu tänkte sig måste man alltså gruppera materialet på annat sätt än vad som görs i den officiella statistiken, och samla in egna data.

Utbildning och klass

Utbildning spelar i dagens samhälle en avgörande roll för att konstituera sociala grupper och klasser. För somliga grupper, som de klassiska professionerna läkare och jurister, är utbildningen helt avgörande för definitionen av gruppen. För andra, som företagsledare, har utbildning traditionellt sett haft en marginell betydelse, men har kommit att bli allt viktigare. Generellt sett gäller dock den enkla principen att ju längre utbildning, desto högre social position i samhället.

Utbildning byggs också in i klassificeringar av sociala grupper. I den av scb senast använda standarden för indelning av sociala klasser, socioekonomisk indelning (SEI), är utbildningsnivå, vid sidan av fackföreningstillhörighet, en viktig indelningsgrund.⁸ Vad gäller de två numerärt sett största kategorierna, tjänstemän och arbetare, används utbildning dels som ett centralt kriterium för att skilja tjänstemän från arbetare – tjänstemännen har längre och högre utbildning än arbetarna – dels för att göra åtskillnader inom respektive grupp. Skillnaden mellan kvalificerade och okvalificerade arbetare definieras i SEI som att den första gruppen normalt sett har minst två års utbildning efter grundskolan (före gymnasierformen på 1990-talet vanligen en 2-årig praktisk gymnasieutbildning, numera en 3-årig dito) och att den andra gruppen har mindre än två års utbildning efter grundskolan (i praktiken enbart grundskola eller folkskola). Bland tjänstemännen saknar lägre tjänstemän i normalfallet högskoleutbildning, tjänstemän på mellannivå har oftast högre utbildning, men under tre år, och högre tjänstemän har längst högre utbildning, minst tre år.

Eftersom utbildning byggs in i definitionen av de socioekonomiska grupperna är det inte förvånande att det

8. Se scb, *Socioekonomisk indelning. SEI (1983)*. Den fackliga organiseringen i Sverige har beskrivits som den mest klassegregerade i världen. Detta kommer till uttryck i den socioekonomiska indelningen där arbetare avser yrken normalt organiserade inom LO och tjänstemän avser yrken normalt organiserade inom TCO eller Saco.

finns ett tydligt samband mellan socioekonomisk position och utbildningsnivå, vilket framgår av scb:s undersökningar av levnadsförhållanden. Exempelvis hade under 1980-talet mellan 55 och 60 procent av alla högre tjänstemän minst en treårig eftergymnasial utbildning, något som under 1 procent av alla arbetare hade. Omvänt gällde att ungefär hälften av alla arbetare under samma period hade en grundskoleutbildning som högsta utbildningsnivå, vilket endast runt 5 procent av högre tjänstemän hade. Utbildningssystemets expansion gör sig också gällande i statistiken utan att för den skull ändra på de grundläggande skillnaderna mellan grupperna. Andelen högutbildade bland de högre tjänstemännen steg under 1990-talet över 60 procent och nådde 2006 över 80 procent. Samtidigt har andelen lågutbildade minskat bland arbetare och utgjorde omkring 30 procent åren runt 2005 och denna kategori har nästan helt försvunnit bland de högre tjänstemännen.

Den starka kopplingen mellan socioekonomisk position och utbildning föranleder frågor om hur utbildningsframgångar reproduceras. Den som söker statistiska uppgifter över detta blir besviken. Skolverket är statistikansvarig myndighet för merparten av den utbildning som sker före högskolan och på verkets hemsida finns ingen statistik om studenternas sociala bakgrund. Uppgifter uppställda efter föräldrarnas högsta utbildningsnivå finns men enbart för ett fåtal tabeller. Även om

detta inte är liktydigt med föräldrarnas socioekonomiska position, ger det oss ändå vissa indikationer på betydelsen av föräldrarnas utbildningstillgångar för barnens framgångar eller brist på sådana i utbildningssystemet.

De mest intressanta uppgifterna som vi funnit uppdelade efter föräldrarnas utbildningsnivå rör antagna i årskurs 1 i gymnasiet hösten 2011, det vill säga det första året med den nya gymnasieskolan som innebär att det görs en tydlig uppdelning mellan högskoleförberedande program och yrkesprogram. Föräldrarnas utbildningsnivå är mycket styrande för valet av gymnasieutbildning. För dem som har föräldrar som enbart gått i grundskolan har drygt 30 procent hamnat på ett introduktionsprogram, som är riktat mot dem som inte har behörighet att ta sig in på ett ordinärt program. Motsvarande andel bland dem vars föräldrar har en lång utbildning på eftergymnasial nivå är 3 procent, det vill säga tio gånger mindre. Bland de senare återfinns 80 procent på en högskoleförberedande utbildning, vilket kan jämföras med 35 procent bland dem med föräldrar med förgymnasial utbildning och 46 procent bland dem med föräldrar med gymnasial utbildning.

Givet att barn med olika sociala ursprung i mycket olika utsträckning slår in på de vägar som traditionellt sett leder till högre utbildning är det inte förvånande att det finns stora skillnader i rekryteringen till den högre utbildningen. scb redovisade fram till läsåret 2005/06 uppgifter om socialt ursprung

Tabell 4. Minst 3-årig eftergymnasial utbildning och enbart grundskoleutbildning bland högre tjänstemän och arbetare 1982/83–2007 i procent

Högsta utbildningsnivå	Socioekonomisk indelning	År				
		82–83	84–85	86–87	88–89	90–91
Eftergymnasial utbildning, 3 år eller längre	Högre tjänstemän	59,8	58,0	55,2	56,1	58,6
	Samtliga arbetare	0,5	0,4	0,4	0,5	0,7
Högst förgymnasial utbildning	Högre tjänstemän	7,6	5,5	4,9	6,3	5,7
	Samtliga arbetare	53,5	50,9	50,2	46,7	44,1

Källa: scb, Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF).

Tabell 5. Elever antagna på olika gymnasieutbildningar efter föräldrarnas högsta utbildningsnivå höstterminen 2011 i procent

	Föräldrarnas högsta utbildningsnivå				
	För- gymnasial	Gymnasial	Kort efter- gymnasial	Lång efter- gymnasial	Totalt
N	5 160	46 326	20 720	31 412	105 844
Introduktionsprogram	30,7	11,1	5,2	3,3	9,3
Yrkesprogram	34,2	42,8	26,6	16,2	30,7
Högskoleförberedande program, varav:	35,0	46,1	68,2	80,5	60,0
Ekonomi (EK)	6,4	7,6	10,6	10,6	8,9
Estetiska (ES)	3,8	7,7	9,5	9,9	8,5
Humanistiska (HU)	0,4	0,8	1,1	1,5	1,0
Naturvet. (NA)	7,8	7,5	14,2	24,7	13,9
Samhällsvet. (SA)	12,6	15,9	21,2	22,1	18,6
Teknik (TE)	3,6	6,2	10,7	10,2	8,1
Int. Baccalaurate (IB)	0,4	0,4	0,8	1,5	0,9

Källa: Skolverket, *Riksnivå 2012. Sveriges officiella statistik om förskola, fritidsbem, skola och vuxenutbildning*, del 2, *Barn, elever och personal* (2012), s. 199. Egna bearbetningar.

Tabell 4 forts.

År	92-93	94-95	96-97	98-99	00-01	02-03	04-05	2006(B)	2006(T)	2007(T)
	58,3	58,2	62,2	66,6	63,0	79,0	74,0	79,9	84,0	76,5
	0,6	0,6	0,9	0,9	0,9	1,5	1,9	2,0	1,9	2,0
	4,8	5,3	4,3	2,3	2,3	1,2	1,3	0,3	2,0	1,2
	40,1	39,6	38,7	36,0	33,8	32,6	32,0	31,2	29,4	29,2

(B): besöksintervju; (T): telefonintervju

Tabell 6. Andel arbetare och högre tjänstemän bland nyantagna studenter på ett antal yrkesutbildningar i högskolan 1993/94 och 2005/2006 i procent

	1993/94		2005/06	
	Högre tjänstemän	Arbetare	Högre tjänstemän	Arbetare
Samtliga 23-åringar	19	34	20	35
Samtliga yrkesprogram	33	19	28	24
Arkitektexamen	63	6	45	7
Läkarexamen	61	8	57	8
Tandläkarexamen	52	17	47	14
Scen och medier	52	7	40	13
Jur.kand.-examen	51	10	45	13
Konst och design	48	13	43	11
Civilingenjörsexamen	44	12	39	16
Psykologexamen	38	12	49	12
Socionomexamen	29	21	26	27
Högskoleingenjörsexamen	27	20	23	26
Sjuksköterskeexamen	25	24	23	28
Lärarexamen	–	–	22	30

Källa: SCB och HSV, *Universitet och högskolor. Social bakgrund bland högskolenyborjare 2005/06 och doktorandnyborjare 2004/05*, UF20SMO602 (2006), s. 5 och tabell 2A.

för studenter i den högre utbildningen. Medan 20 procent av samtliga 23-åringar kom från högre tjänstemannahem svarade gruppen för 28 procent av alla som var registrerade på ett yrkesprogram – som till skillnad från i gymnasieskolan är den mest prestigefulla kategorin utbildningar, där bland annat läkar-, jurist- och civilingenjörsutbildningen ingår. För barn till arbetare gällde det omvända förhållandet. De utgjorde 35 procent av alla 23-åringar, men 24 procent av studenterna på yrkesprogram. Skillnaderna blir betydligt större för de mest eftertraktade utbildningarna. På läkarlinjen härstammade 57 procent från högre tjänstemannahem läsåret 2005/06. Motsvarande siffra på psykologutbildningen var 49 procent, på tandläkarutbildningen 47 procent och på juristutbildningen och arkitektutbildningen 45 procent. På de konstnärliga yrkesutbildningarna var andelarna runt 40 procent. Även på de utbildningar där barn från högre tjänstemannahem hade de lägsta andelarna var man fortfarande överrepresenterade i förhållande till hur stor gruppen var bland samtliga 23-åringar.

Även på utbildningsområdet berättar alltså tillgängliga data om stora klyftor mellan olika grupper i det svenska samhället. Samtidigt noterar vi återigen att materialet inte håller för mer utmejslade klassanalyser. Eftersom det i allt större utsträckning saknas uppgifter om elevers och studenters sociala ursprung går det inte att göra undersökningar av utbildningens betydelse för

klassreproduktion. Inte heller går det att göra mer förfinade analyser av hur ärvda utbildningstillgångar samspelar med förvärvade utbildningstillgångar för olika klassfraktioner.

Arbete och fritid

Nu lämnar vi analysen av sociala avstånd grundade i mängden (ekonomiska och utbildningsmässiga) tillgångar olika grupper besitter, och riktar i stället blicken mot hur olika grupper uppfattar sociala avstånd. Hur stora andelar av befolkningen uppger att de delar de högre samhällsklassernas privilegium att ha makt över sin egen arbetssituation? Är klasskillnader synliga på fritiden i dagens samhälle eller verkar arbetare och tjänstemän sysselsätta sig med ungefär samma saker efter jobbet?

Arbetsliv

Förvärvsarbete innebär att en ansevärd del av människors liv försiggår inom ramen för varu- eller tjänsteproduktion av något slag. Vid sidan av arbetskraftens varukaraktär, när den köps och säljs på en arbetsmarknad, är arbetsprocessen central i en förståelse av klassrelationer – arbetsvillkor varierar exempelvis om man är företagare eller anställd, tjänsteman eller arbetare.

I Marx beskrivning av industrikapitalismens arbetsprocesser blir arbetaren ett »bihang till maskinen«. I stället för ett eget, personligt arbete som sammanbinder arbetaren med dennes arbetsbetingelser blir arbetaren alierad, förfrämligad. Ett arbete där arbetaren

dagligen »trälbinds« av maskinen blir till ett självpuffande tvånsarbete.⁹

Enligt ett marxistiskt klassbegrepp, såsom den amerikanske sociologen Erik Olin Wrights, är maktutövande grundläggande; under kapitalistiska produktionsförhållanden är vissa personer i positioner där de kan kontrollera och övervaka andra.¹⁰ Wright, liksom den brittiske sociologen John Goldthorpe, har sedan 1970-talet utvecklat klasschema med utgångspunkt från marxistisk respektive weberiansk teori. Båda har använt sig av arbetsmarknadens yrkesstruktur för att skapa en klassifikation över samtida klasstrukturer. Klass kan inte likställas med yrke; det rymmer flera dimensioner. Samtidigt är – vilket Rosemary Crompton argumenterar för i detta nummer – yrke den enskilt bästa indikatorn på social klass. I denna del om arbetsvillkor i olika klasser kommer Goldthorpes mer weberianskt influerade klassifikation att användas – den har fått avsevärd spridning, inte minst inom europeisk klassforskning. Det har skapats en europeisk standard för socioekonomisk indelning, Europeisk socioekonomisk klassifikation (ESEK), som är

baserad på Goldthorpes klasschema.¹¹ På detta sätt har alltså ett »nyweberianskt« klasschema vidareutvecklats till en europeisk standard för kategoriseringen av nationella klasstrukturer – exempelvis har EU:s statistikmyndighet Eurostat rekommenderat medlemsländernas statistikmyndigheter att implementera ESEK. I tabell 7 och 8 används varianter av Goldthorpes klassifikation och ESEK för en indelning i fyra klasspositioner: högre tjänstemän och tjänstemän på mellannivå, lägre tjänstemän, kvalificerade arbetare samt okvalificerade arbetare.

Kategorin högre tjänstemän svarar mot begreppet serviceklass (ibland tjänstemannaklass i svenska översättningar), som Goldthorpe ursprungligen övertog från austromarxisten Karl Renner. För Renner betecknade serviceklass en funktion för kapitalet, framför allt chefer i näringslivet och det som strukturmarxisten Nicos Poulantzas kallade för statspersonalen.¹² De tillhör inte kapitalistklassen i snäv mening eftersom de är anställda och inte ägare. Serviceklassen växte fram när distansen mellan ägande och verkstäl-

9. Karl Marx och Friedrich Engels, *Kommunistiska manifestet* [1848], här efter Marx, *Karl Marx. Texter i urval* (2003), s. 133–134.

10. Erik Olin Wright, *Class Counts. Comparative Studies in Class Analysis* (1997).

11. David Rose och Eric Harrison, »The European Socio-economic Classification. A new Social Class Schema for Comparative European Research«, i *European Societies*, volym 9, nr 3 (2007).

12. Karl Renner, *Nachgelassene Werke, band 3, Wandlungen der modernen Gesellschaft. Zwei Abhandlungen über die Probleme der Nachkriegszeit* (1953); Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism* (1978).

lande gav utrymme åt ett privilegierat skikt som definierades genom sin funktion för kapitalet snarare än genom sina självständiga karakteristika. Senare klassteoretiker har poängterat att just detta gör uttrycket serviceklass problematiskt; det är knappast fråga om en enhetlig grupp.¹³

De data som presenteras här är hämtade från två olika typer av undersökningar. Det första materialet är en enkätundersökning som genomfördes hösten och vintern 2008–2009, »Klassom-undersökningen«, inom ramen för »Riks-som« som som-institutet vid Göteborgs universitet har genomfört varje höst sedan 1986.¹⁴ Det andra materialet är hämtat från Levnadsnivåundersökningarna (LNU), som har genomförts fem gånger under perioden 1968 till 2000 (i skrivande stund sammanställs en sjätte undersökning, LNU 2010). Här intervjuas Sveriges vuxna befolkning om sina levnadsförhållanden, bland annat vad gäller arbetsförhållanden.

Två olika delar av människors arbetsvillkor, dels inflytande över arbetet, dels fysiska och mentala arbetskrav, kommer att presenteras. Människors inflytande i arbetet är relaterat till de anställningsrelationer de befinner sig i. Enligt Goldthorpe har anställda i

arbetarklasspositioner ett så kallat arbetskontrakt, där individen ställer sin arbetskraft till förfogande under en klart definierad tidsperiod, med tydligt definierade uppgifter och mot en bestämd ersättning.¹⁵ Anställda i en tjänstemannarelation (service- eller tjänstemannaklassen) har i högre grad delegerats auktoritet eller innehar expertkunskaper som gör arbetet mer svårkontrollerat för arbetsgivaren. Relationen till den anställde måste därför i högre grad bygga på tillit. På detta sätt blir individen mindre utbytbar än den som utför uppgifter med lägre kvalifikationskrav och som är lättare att kontrollera och övervaka.

Olika anställningsrelationer har stor betydelse för inflytande över arbetet. Tabell 7 till höger visar ett generellt klassmönster där främst tjänstemän på högre eller mellannivå har ett väsentligt större inflytande än arbetare i fråga om vilka uppgifter som ska utföras (arbetsuppgifter) och hur de ska utföras (arbetsmetoder). Resultaten visar dock i allmänhet att skillnaderna i inflytande minskar över tid, om vi jämför undersökningen 1991 med resultaten för 2000 och 2008.

Andra centrala aspekter av arbetets karaktär är huruvida det upplevs som

13. Mike Savage, James Barlow, Peter Dickens och Tony Fielding, *Property, Bureaucracy, and Culture. Middle Class Formation in Contemporary Britain* (1992).

14. Se vidare Åsa Nilsson, »Appendix: Klass-som 2008«, i Maria Oskarson, Mattias Bengtsson och Tomas Berglund (red.), *En fråga om klass. Levnadsförhållanden, livsstil, politik* (2010), s. 228–239.

15. John H. Goldthorpe, *On Sociology*, volym 2, *Illustration and Retrospect* (2007).

Tabell 7. Andel förvärvsarbetande personer i Sverige i olika klasspositioner med inflytande i mycket hög grad över arbetsuppgifter och arbetsmetoder för åren 1991 och 2000 (LNU) samt för år 2008 (Klass-SOM) i procent

Sociala grupper	Inflytande i mycket hög grad över					
	arbetsuppgifter			arbetsmetoder		
	1991	2000	2008	1991	2000	2008
Högre tjänstemän och tjänstemän på mellannivå	37,4	27,6	22,8	55,3	44,7	48,6
Lägre tjänstemän	23,4	19,1	15,4	37,3	28,0	37,6
Kvalificerade arbetare	18,0	21,7	14,0	40,6	38,4	34,1
Okvalificerade arbetare	14,0	17,0	10,7	26,3	26,4	34,9

Anmärkning: I LNU har följande frågeställningar använts för arbetsuppgifter respektive arbetsmetoder: »I vilken grad har du inflytande över vilka arbetsuppgifter Du skall utföra?» och »I vilken grad har du inflytande över på vilket sätt Du skall utföra arbetsuppgifterna?» I Klass-SOM har följande frågeställningar använts för arbetsuppgifter respektive arbetsmetoder: »Om du skulle beskriva ditt arbete, i vilken utsträckning kan du själv styra över vad du ska arbeta med?» och »Om du skulle beskriva ditt arbete, i vilken utsträckning kan du själv styra över hur arbetet utförs?»

Tabell 8. Andel förvärvsarbetande personer i Sverige i olika klasspositioner med kroppsligt krävande och psykiskt ansträngande arbeten för åren 1991 och 2000 (LNU) i procent

Sociala grupper	Kroppsligt krävande		Psykiskt ansträngande	
	1991	2000	1991	2000
Högre tjänstemän och tjänstemän på mellannivå	27,8	24,3	65,7	63,7
Lägre tjänstemän	43,8	49,0	49,2	55,6
Kvalificerade arbetare	61,3	66,0	32,3	30,0
Okvalificerade arbetare	67,8	65,9	37,6	34,5

Anmärkning: I LNU har följande frågeställningar använts för kroppsligt krävande respektive psykiskt ansträngande arbete: »Är din typ av arbete kroppsligt krävande på något annat sätt?» och »Är ditt arbete psykiskt ansträngande?»

fysiskt eller psykiskt krävande. I tidigare forskning har det lyfts fram att fysiskt krävande jobb vanligen ses i termer av lågstatusjobb, jämfört med mer psykiskt krävande arbeten som värderas högre.¹⁶ Tabell 8 på föregående sida visar att kroppsligt krävande och psykiskt ansträngande arbeten varierar starkt med klassposition. Bland tjänstemän, främst på mellan eller högre nivåer, återfinns störst andel som anser sig ha ett psykiskt ansträngande arbete och minst andel med ett kroppsligt krävande. Arbetare har i stället psykiskt ansträngande arbeten i betydligt mindre utsträckning men mer kroppsligt krävande dito. Resultaten från Levnadsnivåundersökningarna för 1991 och 2000 visar att knappt två tredjedelar av tjänstemännen på högre nivå eller på mellannivå säger sig ha psykiskt ansträngande arbeten medan andelen för arbetare är omkring en tredjedel.

I denna presentation har vi kunnat se att arbetsvillkor varierar med klassposition. En tjänstemannaposition medför generellt, framför allt på högre nivåer, ett större inflytande i arbetet och mindre kroppsligt krävande arbets-situationer. Detta är ett tydligt mönster som kvarstår över tid. Samtidigt kännetecknas dessa mer överordnade klasspositioner av större lednings- och beslutsansvar och högre krav på expert-kunskaper, vilket resulterar i mer psy-

kiskt ansträngande jobb. I mer undervordnade klasspositioner återfinns arbetare med mindre inflytande över arbetet och betydligt mer kroppsligt krävande arbeten. Vid sidan av en tydlig klassbestämning av arbetets karaktär kan det även betonas att resultaten tyder på minskade klasskillnader i inflytande över arbetet mellan tjänstemän på högre och mellannivå och arbetare, vilket kan ha att göra med en ökad styrning och kontroll av svenska tjänstemän under de senaste två decennierna.

Fritid

Klass är inte en rent socioekonomisk indelning. Organiseringen av ekonomin är förvisso grundläggande för klassstrukturen. Men klasstrukturen reproduceras på i princip alla livsområden. Vi gjorde ett nedslag i scb:s undersökning av svenska folkets kulturvanor, friluftsliv eller medborgerliga aktiviteter avseende åren 2010–2011. Statistiken är uppdelad efter klass enligt scb:s socioekonomiska index (SEI). I fråga om kulturvanor, friluftsliv eller medborgerliga aktiviteter visar sig tjänstemän på alla sätt vara mera aktiva än arbetare. Av tjänstemännen uppgav 25 procent att de varit på teater, konsert, museum eller liknande mer än fem gånger under det senaste året. Motsvarande siffra för arbetare var 8 procent. Vidare meddelade 66 procent av tjänstemännen

16. Paul Willis, *Fostran till lönearbete* (1983); Tak Wing Chan och John H. Goldthorpe, »Class and Status. The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance«, i *American Sociological Review* volym 72, nr 4 (2007).

att de motionerade minst två gånger i veckan. Här är skillnaden i förhållande till arbetare mindre: i kategorin samtliga arbetare motionerar 58 procent minst två gånger i veckan. Slutligen är tjänstemän mera politiskt aktiva än arbetare. På frågan om man oftast deltar i politiska diskussioner svarade hälften av tjänstemännen ja. Motsvarande andel av arbetarna var drygt en tredjedel.

Detta är några klasskillnader som går att se genom den officiella statistiken. De är intressanta inte minst för att de handlar om sådant som inte hör till klassbegreppets kärnområden: ekonomi, arbetsliv och utbildning. Samtidigt är statistiken trubbig. Den säger inget om hur man motionerar, om man spelar golf eller fotboll, eller vilka konserter man går på, om det är klassisk musik i Berwaldhallen eller metal på Sweden Rock Festival. Det är klassmarkörer som kan vara viktigare än själva det faktum att man motionerar eller går på konserter. Vidare följer de statistiska skillnaderna mellan arbetare och tjänstemän ett annat viktigt faktum: klass är inte det enda systemet för social stratifiering. Den svenska befolkningens kulturvanor, friluftsliv och medborgerliga aktiviteter påverkas också av annat än social klass. Även kön, ålder och bostadsort spelar in.¹⁷ Detta står inte i motsättning till betoningen på klass. Vi måste även

väga in den stratifierande betydelsen av etnicitet och kön. Precis som klass slår kön och etnicitet genom i fråga om kulturvanor, friluftsliv eller medborgerliga aktiviteter. Det är exempelvis vanligare att kvinnor motionerar regelbundet än män bland både arbetare och tjänstemän. När det gäller etnicitet saknas tillgänglig statistik uppdelat på socioekonomisk position, men för samtliga svenskfödda är det något vanligare att motionera regelbundet jämfört med samtliga utlandsfödda.

Det är rimligt att anta att skillnaderna i fråga om fritidsaktiviteter är ett uttryck för mängden och typen av resurser som individerna förfogar över. Men man kan lika gärna tänka sig att fritidsaktiviteter ingår i individuella eller kollektiva strategier för att förvärva resurser man saknar eller vidmakthålla en ställning man är rädd att gå miste om. Klassbegreppet rymmer många intressanta dubbelheter, däribland spänningen mellan social struktur och kollektiv handling. Som Bourdieu påpekar i den text som översatts på annan plats i detta nummer är denna spänning central inom all klassanalys. Individerna i en klass påverkas av sina likartade omständigheter och resurser i förhållande till andra individer, men de formar också sig själva till en klass genom särskiljande praktiker, konsumtionsvanor, politiska hållningar och estetiska om-

17. Åsa Nilsson och Erik Peurell, »Klassresor och kulturintresse«, i Oskarson, Bengtsson och Berglund (red.), *En fråga om klass* (2010).

dömen,¹⁸ genom informella nätverk, politiska partier, fackföreningar och andra intressegrupper.¹⁹ Klass formas av givna positioner i den ekonomiska strukturen samtidigt som klass formas av människors aktiva interaktion utifrån positionerna. Denna dubbelhet märks särskilt på områden som till skillnad från arbetslivet präglas av frivillighet. Och det är inte alltid lätt att veta vad som är vad, vilket är uppenbart med våra tidigare exempel med motionsvanor och konsertbesök. Golf kan vara både ett oreflekterat uttryck för klass och ett sätt att göra karriär. På samma sätt kan hårdrock både vara ett enkelt utflöde av det ansamlade kulturella kapitalet och ett sätt att aktivt markera sin klassposition.

Varför identifierar sig stora grupper som medelklass?

Sociala klasser genereras alltså av den ekonomiska strukturen men också av egen aktivitet. Vanligen skiljer man mellan »klass i sig« och »klass för sig«. Klass i sig handlar då om den

strukturella positionen och klass för sig handlar om aktörskap. Begreppsparet tillskrivs ofta Marx, men i hans egna skrifter används de inte som begrepp, även om han talar om »klass för sig själv«.²⁰ Uttrycken »klass i sig« – »klass för sig« kan sägas beteckna en klassisk tvistefråga inom marxismen om var analysens fokus bör ligga: på kapitalackumuleringen eller på klasskampen? I det förra fallet kopplas klassbegreppet till den ekonomiska strukturen och till exploateringen av arbetarklassen.²¹ I det andra fallet ligger fokus på arbetarklassens formering, dess klassmedvetande och politiska mobilisering. Till skillnad från den förra analysen ses den ekonomiska exploateringen som enbart en aspekt av interaktionen mellan klasser. Denna bör med andra ord även analyseras på ett politiskt och kulturellt plan, först då framträder klasserna.²²

»Klass för sig« kan översättas med utvecklandet av ett klassmedvetande. Den brittiske sociologen Anthony Giddens menar att det finns olika steg eller nivåer i utvecklandet av ett klass-

18. Pierre Bourdieu, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste* (1984).

19. Mike Savage, *Class Analysis and Social Transformation* (2000); Luc Boltanski, *The Making of a Class. Cadres in French Society* (1987).

20. Michael Vester, »Klasse an sich/für sich«, i *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus*, band 7/1 (2008), s. 735; Karl Marx, »Filosofins elände« [1847], i Karl Marx och Friedrich Engels, *Skrifter i urval. Filosofiska skrifter* (1978), s. 354.

21. Erik Olin Wright, *Classes* (1985); Aage Sørensen, »Toward a Sounder Basis for Class Analysis«, i *The American Journal of Sociology* volym 105, nr 6 (2000).

22. E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (1963); Ellen Meiksins Wood, »The Politics of Theory and the Concept of Class. E. P. Thompson and His Critics«, i *Studies of Political Economy* nr 9 (1982).

medvetande.²³ På en lägre nivå finns klassidentiteten där individen identifierar sig med en social klass och gör distinktioner mellan olika klasser. På en högre nivå varseblir även individen antagonistiska klasser och en konfliktgrundad i olika materiella intressen. I undersökningar av klassidentifikation används ofta bestämda alternativ såsom »arbetarklass« och »medelklass«. Även om människor uppfattar sin omvärld via olika klassrelaterade termer och distinktioner så betyder det inte att de medvetet eller spontant artikulerar dessa uppfattningar i termer som arbetarklass eller medelklass.²⁴ Beverley Skeggs har skildrat detta utförligt: hur arbetarklasskvinnor identifierar sig som respektabla snarare än som arbetarklass. Det egna förhållandet till arbetarklassen filtreras genom moraliska och inte sociala kategorier.²⁵

Klass-som-undersökningen visar att det är bara sex procent som saknar en uppfattning om vilken samhällsklass de själva tillhör. Jämfört med tidigare studier stöder resultaten en i ett längre perspektiv sjunkande arbetarklassidentifikation i den svenska befolkningen: endast 24 procent identifierade sig 2008 med arbetarklassen, medan 51 procent såg sig som medelklass och 17 procent som övre medelklass.²⁶

Tidigare forskning har visat att ekonomisk klassposition tydligt sammanhänger med klassidentifikation.²⁷ Detta gäller även i studien från 2008 – en så stor andel som 90 procent av de som klassificeras som tjänstemannaklass identifierar sig antingen som medelklass eller som övre medelklass och enbart 4 procent som arbetarklass.²⁸ Av de i arbetarklassen identifierar sig 44 procent som just arbetarklass men en så stor an-

23. Anthony Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies* (1973), s. 112.

24. Reeve Vanneman och Lynn Weber Cannon, *The American Perception of Class* (1987), s. 103–104.

25. Beverley Skeggs, *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön* (2000); se även hennes artikel i detta nummer.

26. Mattias Bengtsson och Tomas Berglund, »Social rörlighet och klassidentifikation«, i Oskarson, Bengtsson och Berglund (red.), *En fråga om klass* (2010), s. 35.

27. Se till exempel Maria Oskarson, *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian* (1994); Göran Cigéhn och Mats Johansson, *Klassidentitet i upplösning? Om betydelsen av klass, politik och arbete i 90-talets Sverige* (1997); Michael Hout, »How Class Works. Objective and Subjective Aspects of Class Since the 1970s«, i Annette Lareau och Dalton Conley (red.), *Social Class. How Does it Work?* (2008).

28. Följande fråga om klassidentifikation ställdes i Klass-som-undersökningen: »Man talar ibland om att det finns olika socialgrupper eller samhällsklasser. Om du själv skulle placera dig i en sådan samhällsklass, vilken av dessa skulle det vara? Möjliga svarsalternativ är »Arbetarklass«, »Medelklass«, »Övre medelklass«, »Överklass« och »Ingen uppfattning«.

del som 50 procent ser sig även antingen som medelklass eller övre medelklass.²⁹ Om arbetarklassidentifikationen i befolkningen minskat över tid – i vilken utsträckning syns det i olika åldersspann? Trots att nästan fyra av fem 15–24-åringar inplaceras i en arbetarklassposition, uppfattar endast 19 procent sig som arbetarklass. Att identifikationen som arbetarklass var vanligare förr visas också av att andelen stiger med åldern. Om vi jämför med gruppen 63–85-åringar, varav 39 procent klassificeras i en arbetarklassposition, är det en högre andel, 28 procent, som identifierar sig som arbetarklass än bland de unga. På frågan om man känner samhörighet med den klass som man identifierar sig med, vad som beskrivits som klassidentitetens känslomässiga komponent, ökar även denna samhörighet med åldern. Bland 15–24-åringar är det 16 procent som känner samhörighet i mycket stor utsträckning – motsvarande fördelning är 31 procent bland 63–85-åringar.

Hur kan vi förklara att en mindre andel uppfattar sig som arbetarklass i dag jämfört med för några decennier sedan och att unga i så begränsad grad gör det trots att den övervägande ma-

joriteten befinner sig i underordnade positioner med osäkra anställningar och ofta i de enformiga och lågkvalificerade jobb som är kännetecknande för arbetarklassyrken?

I ett historiskt perspektiv har Sverige varit känt för att vara ett land med en stark politisk artikulering av klass genom arbetarrörelsens företrädare, såväl partipolitiskt som fackligt. Arbetarklassen sågs som en stark samhällsomvandlande kraft med byggandet av folkhemmet och en omfattande välfärdsstat – att arbetarrörelsen var en central samhällspolitisk aktör gav starkt positiva associationer till, och en stolthet över, att vara arbetarklass. Som arbetarklass var en del av ett modernistiskt, framstegsinriktat samhällsbygge. I en undersökning från tidigt 1950-tal i Katrineholm och Huskvarna ansåg 83 procent av industriarbetarna att de tillhörde arbetarklassen och en så stor andel som 54 procent bland tjänstemännen ansåg detsamma.³⁰ Jämfört med äldre tiders klasskamp retorik har klassinnehållet inom svensk politik tonats ned under de senaste årtiondena – klass har »de-artikulerats».³¹ Samtidigt har det skett en ideologisk högervändning inom svensk socialdemokrati.³²

29. Bengtsson och Berglund, »Social rörlighet och klassidentifikation« (2010), s. 36.

30. Torgny T. Segerstedt och Agne Lundquist, *Människan i industrisambället*, del II, *Fritid – samhällsliv* (1955).

31. Stefan Svallfors, *Klassambällets kollektiva medvetande. Klass och attityder i jämförande perspektiv* (2004), s. 12–13.

32. Magnus Ryner, *Capitalist Restructuring, Globalisation and the Third Way. Lessons from the Swedish Model* (2002).

En annan förklaring till arbetarklassidentifikationens försvagning är strukturell. Arbetarrörelsens traditionella bild av arbetarklassen var en vit, manlig och muskulös industriarbetare. Den samtida svenska klasstrukturen är inte längre densamma som för några decennier sedan – den speglar i dag mer en postindustriell klasstruktur med mer av servicejobb och professionella yrken. Jämfört med mitten av 1980-talet är en större andel svenska förvärsarbetande högre tjänstemän och i chefspositioner medan andelen yrkesutbildade manuell arbetare och ej yrkesutbildade arbetare har minskat.³³

Resultaten ovan visar på en avgörande generationskillnad där äldre i högre grad identifierar sig med arbetarklassen och även känner starkare samhörighet med den klass som de identifierar sig med. Klass kan på detta sätt sägas utgöra en mer integrerad del av äldre generationers identiteter än bland dagens unga. En förklaring till en sjunkande arbetarklassidentifikation som har framförts är att de med ett starkare klassmedvetande håller på att försvinna medan yngre generationer har socialiserats in i mer individua-

listiska förhållningssätt och annat värderingar om valfrihet, autonomi och entreprenörskap.³⁴ En alternativ förklaring är att yngre människor i lägre utsträckning har etablerat sig på arbetsmarknaden och därigenom inte uppfattar samhälleliga klasskillnader i lika hög utsträckning som äldre människor.

Det kan även betonas att klass i ett konsumtionssamhälle till stor del handlar om status och social rangordning. En förklaring till att en så stor andel unga vuxna uppfattar sig som medelklass kan vara att status i dag alltmer kopplas till konsumtion, snarare än till produktionsvillkor. Om det är så att människor i lägre grad konstruerar en identitet på basis av arbetslivets över- och underordning och yrkesstatus, och de samtidigt i högre grad bedöms efter en norm om att kunna konsumera,³⁵ kan det, som Göran Greider skriver i relation till arbetarklassens upplösning, framstå som »den naturligaste saken i världen att majoriteten av befolkningen förvandlats till någon sorts medelklass«.³⁶ Detta kan också kopplas till den paradox som den tyske sociologen Ulrich Beck betonar. Den utbyggnad av välfärdsstaten som arbetarrörelsen

33. Mattias Bengtsson, »Den svenska klasstrukturen«, i Oskarson, Bengtsson och Berglund (red.), *En fråga om klass* (2010), s. 25.

34. Se till exempel Henry Phelps Brown, »The Counter-Revolution of our Time«, i *Industrial Relations* volym 29, nr 1 (1990); Jeremy Waddington och Allan Kerr, »Unions fit for Young Workers?«, i *Industrial Relations Journal* volym 33, nr 4 (2002).

35. Zygmunt Bauman, *Work, Consumerism and the New Poor* (2005).

36. Göran Greider, *Arbetarklassens återkomst. Om klasskampen, globaliseringen och framstegstanken* (2001), s. 20.

har varit en drivande kraft bakom har samtidigt undergrävt arbetarklassens fasta grund. Myntets baksida är att ju mer de välfärdsstatliga systemen tas för givna, desto mindre har de fungerat som grund för politisk mobilisering. Av detta följer att de sociala och politiska rättigheter som erövrats genom åren, paradoxalt nog, har försvagat arbetarrörelsen under de senaste decennierna.³⁷

Lätt att mäta vidgade klyftor, svårt att analysera klass

Vår slutsats av genomgången av lätt tillgängliga kvantitativa data om »klass« pekar delvis åt olika håll. Å ena sidan är klassamhället påfallande enkelt att ringa in med hjälp av statistik som den kapitalistiska staten själv samlar in och gör tillgänglig för medborgarna via bland annat olika myndigheters hemsidor. Vi visade att klyftorna var påfallande stora mellan arbetare och tjänstemän i Sverige på så gott som samtliga områden som stod under lupp: grupperna skiljer sig åt, nu som förr, vad gäller disponibel inkomst, utbildningsnivå, inflytande över det egna lönearbetet och typ av aktiviteter som engagerar på fritiden. I fråga om sociala gruppers *uppfattning* om sin sociala ställning kan det dock lite hårdtaget sägas att den svenska befolkningen i dag betraktar sig som medelklass. Trenden är tydligast

bland ungdomarna. En påfallande hög andel av åldersgruppen 15–24 år som befinner sig i underordnade positioner på arbetsmarknaden, med osäkra anställningar, uppfattar sig sålunda som medelklass i dag. Tidigare generationer som har befunnit sig i den typen av lågkvalificerade arbeten, som är kännetecknande för arbetarklassyrken, har i hög grad uppfattat sig som just arbetarklass.

Å andra sidan är det inte bara svårt, utan dessutom allt svårare att studera centrala delar av klassamhället med den här typen av data. För det första har de officiella uppgifterna om exempelvis sociala gruppers kulturvanor alltid varit för trubbiga och grova för att kunna göra den typen av analys som till exempel Bourdieu gjorde av hur livsstilar och konsumtionspraktiker varierade inte bara *mellan* olika klasser, utan även mellan olika fraktioner *inom* klasserna. För det andra redovisas statistiken i minskad utsträckning uppdelad på »yrke«, en central variabel i klassammanhang. När uppgifterna över exempelvis befolkningens ekonomiska tillgångar redovisas uppdelad på ålder, kön och civilstånd – men inte yrke – omöjliggörs klassanalyser i den meningen som teoretikerna i avsnittet »Att tänka klass på nytt« i detta nummer av *Fronesis* tänker sig uppgiften. För det tredje

37. Ulrich Beck, »Beyond Class and Nation. Reframing Social Inequalities in a Globalising World«, i *British Journal of Sociology* volym 58, nr 4 (2007).

har den svenska staten helt slutat att redovisa vissa data som rör klassbegreppets kärnområden: ekonomi och utbildning. Efter läsåret 2005/06 redovisar inte scb längre uppgifter om socialt ursprung för studenter i den högre utbildningen, därmed försvåras analyser av klassreproduktion, det vill säga analyser – centrala i bland annat Bourdieus sociologi – över hur ärvda utbildningstillgångar samspelar med förvärvade. Efter år 2007 finns det ingen aktuell förmögenhetsstatistik alls, därmed omöjliggörs den typ av marxistiskt inspirerad klassanalys som sätter kapitalägande i fokus.

Vill man göra en klassanalys inspi-

rerad av Marx eller Bourdieus tänkande måste man därför gruppera befintligt material på annat sätt än vad som görs i den officiella statistiken, och samla in egna data. Det går inte att säga om tystnaden i det breda samhällsliga samtalet om »klass« i mer kvantitativa termer kan vara kopplad till svårigheten att få fram relevanta data om klassamhället. Men det är ändå ett påtagligt sammanträffande. Vi noterar att lättillgängliga data som tillåter mer utmejslade analyser av ekonomiska och utbildningsmässiga klyftor blev svårtillgängliga i samband med att dessa klyftor åter började öka inom den svenska befolkningen mot slutet av 1900-talet.